

Тарас БАТЮК

НАДЗВИЧАЙНА ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ УНРАДИ ЗУНР ДО США

Після поразки в українсько-польській війні 1918–1919 рр. галицький уряд та численна українська громада виїхали за кордон. Основне місце в історії ЗУНР періоду 1919–1923 рр. посіли змагання на дипломатичному фронті і у низку країн виїхали дипломатичні представники, на всі визначніші міжнародні форуми та конференції, де вирішувалася доля ЗУНР, були відправлені делегації. Проте діяльність на міжнародній арені потребувала значних коштів, а державних фондів для цього не вистачало.

З метою отримання матеріальної допомоги у 1920 р. до США та Канади була відправлена місія, яка також повинна була схилити уряди цих країн на бік галичан. Діяльність цієї місії частково розглядалася у відомих працях Ю. Сливки, також М. Литвина та К. Науменка¹. З публікацій, що вийшли останнім часом і певною мірою торкаються проблеми, слід відзначити монографії О. Красівського, О. Рубльова, В. Піскун².

Найбільш ґрунтовними дослідженнями з даної проблеми є праці Олександра Павлюка³. Його розвідка “Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923)” написана з розумінням справи та із залученням широкого кола джерел, насамперед архіву уряду ЗУНР у Ватикані. Окремий розділ цієї праці присвячений висвітленню діяльності дипломатичної місії ЗУНР у США 1921 року. Матеріали українських архівів, зокрема, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, дають змогу певною мірою доповнити підняті дослідником проблеми, насамперед у питаннях формування місії, діяльності Л.Цегельського та запровадження проти нього дисциплінарного розслідування.

У вересні 1919 р. до Відня прибула делегація Українського Горожанського Комітету (УГК) у Львові, до складу якої входили Степан Федак, Василь Струк і Євген Гуцайло. Ця делегація вимагала від уряду ЗУНР збільшення фінансування краю з державних фондів.

У Відні в цей час діяла канцелярія Державного Секретаріату на чолі з О.Бурачинським, який представляв за кордоном інтереси ЗУНР. Проте ні О.Бурачинський, ні фінансовий агент УНР Супрун, до якого теж звертався С.Федак, не змогли виділити кошти для УГК у Львові. З приводу цього питання в жовтні 1919 р. відбулося засідання галицьких емігрантів, на якому було вирішено звернутися за допомогою до США та вислати туди двох делегатів. Першим делегатом було затверджено Л.Цегельського, щодо другого виникли дискусії, оскільки на це місце претендували два кандидати: С.Герасимович і В.Струк⁴.

Після від'їзду С. Федака до Львова у Відні два місяці тривали дебати з приводу кандидатури другого делегата та способу пересилки грошей. С. Герасимович намагався одержати повноваження від фінансових установ краю для організації у США широких економічних акцій, В. Струк у Празі виношував ідею концентрації всіх майбутніх американських надходжень в Українському банку, який тільки планували створити. Комітет Допомоги, заснований у Відні наприкінці 1919 р. під проводом І. Горбачевського, дотримувався думки, що всі кошти зі США повинні надходити у Відень, де зібралось багато галицьких емігрантів і звідки найкраще було налагоджувати контакти з краєм та пересилати гроші в міру потреби. Край, натомість, був занепокоєний як концепцією В. Струка, так і пропозицією Комітету Допомоги, оскільки керівники фінансових установ дотримувалися думки, що майбутній доларовий фонд повинен бути створений у Львові, а не за кордоном.

У грудні 1919 р. до Відня прибув Є. Петрушевич, який визнав поїздку делегатів до США дуже важливою і терміновою. Після наради з українською громадою у Відні він вирішив, що наразі повинна виїхати до США і Канади окрема місія у складі Л. Цегельського (голови) та І. Боберського (заступника), а в міру потреби підключити ще й С. Герасимовича і В. Струка.

Згідно з цим рішенням Є.Петрушевич видав у Відні декрет від 4 січня 1920 р. про створення місії до США і Канади. Метою місії було одержання при співучасті українських організацій США і Канади фондів на підтримку ЗУНР (Галичини та Буковини), зокрема на допомогу жертвам українсько-польської війни, розвиток українських організацій та утримання уряду. Л. Цегельський отримав повноваження від Є. Петрушевича та гроші на поїздку для себе і І. Боберського у розмірі 4400 доларів з каси посольства у Відні⁵.

Після від'їзду Є.Петрушевича до Парижа президія Комітету Допомоги у Відні видала Л.Цегельському від свого імені поручальну грамоту, датовану 24 лютого 1920 р., якою доручала йому та І.Боберському виїхати до Північної Америки з метою організації серед місцевих українців масового збору коштів на допомогу жертвам війни у Галичині та Буковині. Гроші повинні були надходити Комітетові Допомоги у Відень, звідти – до Українського Горожанського Комітету у Львові.

12 березня 1920 р. Л.Цегельському було видано коротку інструкцію, названу "регумеміном", з підписами О.Бурчинського і С.Голубовича (від уряду ЗУНР), В.Сінгалеви́ча (від посольства ЗУНР у Відні), К.Левицького та І.Семака (від Комітету Допомоги у Відні). Це було зроблено з метою легітимізації дипломатичної місії та доказу американському урядові, що за потребою матеріальної допомоги стоять як галицька громадськість, так і уряд. Крім цього, було затверджено склад делегації з чотирьох осіб: Л.Цегельського, І.Боберського, С.Герасимовича і В.Струка⁶.

Л.Цегельський виїхав до США 23 березня 1920 р. По дорозі він заїхав до Парижа, де отримав від Є.Петрушевича усні доручення навести, попри організацію матеріальної допомоги, зв'язки з урядовими колами США. До Америки він прибув 11 квітня 1920 р., осів у Нью-Йорку, де його прийняли досить прохолодно. Місцева громада ставилася з великим упередженням до галицького уряду як "сепаратистичного, реакційного, габсбурзького і денікінського", про що сам Л.Цегельський писав в одному зі своїх звітів у жовтні 1921р.⁷

Маючи на меті подвійну місію – гуманітарну і політичну – Л.Цегельський розпочинав свою діяльність дуже обережно, особливо зважаючи на досить ворожий настрій американських українців, одні з яких були великими прихильниками комуністів, інші – сторонниками Петлюри. Всі вони поширювали в американській і канадській пресі “найгарячіші клевети” на уряд Є. Петрушевича, його особу і оточення, чим спричиняли до негативного ставлення урядових кругів⁸. Особливо відзначалися в цій справі М. Січинський та М. Цеглинський.

З цієї причини Л.Цегельський спочатку видавав себе лише повноваженим Комітету Допомоги, намагаючись, насамперед, здобути прихильність американських українців. Про політичну підтримку і тим більше про матеріальну допомогу урядові тоді не могло бути й мови. Згодом акцію Л. Цегельського підтримали такі організації, як Український Народний Комітет, на чолі з о. П.Понятишиним, Український Народний Союз, “Провидіння” та часописи “Свобода”, “Америка” і “Нова Хвиля”. Натомість, “Українські щоденні вісти”, “Народна воля”, “Народне слово”, “Україна”, “Українські Січові Вісти” та практично вся канадська преса ставилася до цієї акції ворожо, поміщаючи в рубриці “Дописи з краю” матеріали, спрямовані на дискредитацію Є. Петрушевича та його уряду⁹.

У таких обставинах було засновано “Тимчасовий Український Головний Рахунковий Комітет” (ТУГРК) в США на чолі з Л. Цегельським. ТУГРК розвинув широку агітаційну кампанію у пресі, листах, відозвах та на численних мітингах, на яких виступав сам Л. Цегельський. Під час одного з мітингів у Клівленді прихильники більшовиків важко побили Цегельського, про що писала не лише американська, але й галицька преса¹⁰. Метою кампанії була агітація серед т. зв. національного табору, схилення суспільної думки на користь уряду ЗУНР та збір пожертвувань, які присилалися до краю.

Агітаційна кампанія була досить успішною і окремі впливові кола почали підтримувати позицію уряду ЗУНР. Улітку 1920 р. почали надходити письмові пропозиції до Є. Петрушевича, який тоді перебував у Лондоні, призначити офіційного представника уряду ЗУНР у Вашингтоні. У зв’язку з цими побажаннями та особистим письмовим проханням Л. Цегельського Петрушевич “відручним” листом від 24 вересня 1920 р. призначив останнього “політичним агентом для заступництва інтересів ЗУНР перед американським урядом”¹¹. Водночас, диктатор висловив побажання, щоб Л. Цегельський поїхав на 4-6 тижнів до Вашингтона і шляхом особистих аудієнцій доніс до представників американського уряду національні і державні домагання галицького населення. Зокрема, Л. Цегельський мав подати факти репресій польського уряду проти українського населення і якнайшвидше схилити на свій бік уряд США, оскільки галицька делегація виїхала на конференцію до Риги, остереігаючись, що завдяки старанням польських представників могли бути прийняті негативні для ЗУНР рішення.

Л. Цегельський почав заводити широке коло знайомств та укладати різноманітні угоди з представниками американського бізнесу. Проте йшли місяці, а обіцяні ним кошти не надходили, тому в галицькому уряді виникли сумніви щодо спроможності Цегельського вести фінансові справи і на допомогу йому вирішили вислати відповідних людей. Для цього 31 травня 1921 р. було створено Надзвичайну дипломатичну місію у складі Роберта Березовського (голови) та Луки Мишуги (секретаря).

В організаційному статуті від 31 травня 1921 р. було визначено, що ця місія повинна “уладнати справи фінансові”, “підпомочи діяльність” уповноваженого представника уряду в США та домогтися якнайшвидшого визнання ЗУНР¹². У четвертому пункті було зазначено, що всі найважливіші презентаційні та політичні акції голова місії Р. Березовський повинен проводити спільно з Л. Цегельським як “дипломатичним представником Уряду”¹³. Відповідно до зміни статусу з “політичного агента” на “дипломатичного представника” Є. Петрушевич видав Л. Цегельському 31 травня 1921 р. нові “вірчі грамоти”¹⁴.

Оскільки виникли непорозуміння у повноваженнях Л. Цегельського і Р. Березовського, 7 липня 1921 р. було проведено спільне засідання двох місій, на якому ухвалили, що “надзвичайна місія входить в склад дипломатичного представництва та творить з ним одну цілість”¹⁵. Місією було поділено на два відділи: дипломатичний і фінансово-торговельний. Головою місії і дипломатичним представником залишився Цегельський. Березовський очолив фінансово-торговельний відділ, а Мишуга став секретарем місії та членом фінансово-торговельного відділу¹⁶. Всі політичні акції мали обговорюватися на спільних нарадах, на яких у голосуванні за прийняття рішень всі троє членів мали рівне право голосу¹⁷.

Проте спільної роботи не вийшло. Л. Цегельський болісно сприйняв появу дипломатичної місії та розцінював її приїзд як вияв недовіри. Між ним і представниками місії розпочалися конфлікти, які швидко набрали особистого характеру. У вирі взаємних звинувачень, Р. Березовський у своєму звіті від 26 липня 1921 р. радив Петрушевичу “сейчасову зміну дипломатичного представництва, бо ніхто його серйозно не трактує і у нікого не має довір’я”, а Л. Мишуга у листі до Петрушевича, датованому цим же числом, подає, що Л. Цегельському часопис “Народна Воля” закидає зв’язок “з людьми, які повинні давно піти до криміналу”¹⁸.

У такій обстановці Л. Цегельський 23 липня 1921 р. подає до Відня прохання про відставку, мотивуючи його браком довір’я, конфліктами, непорозуміннями через двоїстість місії та особистими невдачами з “фінансовими умовами, що заключалися лише для придбання фондів, щоб урятувати Уряд і Президента”¹⁹. Петрушевич відставку не прийняв, натомість 11 серпня 1921 р. Цегельський одержав листа від уряду із завданням “усіма силами посилити справу політичну” в США²⁰. Після переїзду до столиці Цегельський активізувався саме у цьому напрямі. З допомогою сенатора-республіканця від Нью-Джерсі Джо Фрелінгаузена, який мав добрі стосунки з новим держсекретарем Чарльзом Гюзом, Цегельський пробував дістати аудієнцію у Гюза та президента Гардінга. Але позиція офіційного Вашингтона була чіткою: ні президент, ні держсекретар, ні навіть заступники держсекретаря не приймали представників невизнаних Вашингтоном урядів та держав²¹. 17 вересня 1921 р. Цегельському вдалось зустрітись з начальником відділу Західної Європи Держдепартаменту США В. Кеслом, а 20 вересня – з референтом цього ж відділу професором Ч. В. Мартином, проте ці зустрічі результатів теж не дали²².

Наприкінці листопада 1921 р. Р. Березовський покинув місію і виїхав з Вашингтона до Відня. Перед від’їздом він заявив Цегельському, що подасть урядові детальний звіт про його діяльність. На цю погрозу, за зізнанням Березовського, Цегельський відповів теж погрозою, що “відвічальности ніякої не боїться, бо д-ра Костя Левицького має в кишені... цілий уряд боїться його, тому що має такі

матеріяли, що як їх лиш оден раз проголосить, то знищить ціле правительство д-ра Петрушевича²³.

Однак боятися, очевидно, було чого, і Цегельський, випереджуючи події, висилає 27 листопада 1921 р. лист до Петрушевича, в якому вказує на закиди в його адресу, одночасно спростовуючи кожен з них. У цьому ж посланні Цегельський зазначає, що “позиція його стала неможливою, та не тому що скомпромітований, але тому що не має гроша” і знову просить про відставку²⁴. Петрушевич надіслав йому телеграфом наказ від 7 грудня 1921 р. залишатися на місці, проводити місію і чекати подальших інструкцій, але Цегельський самовільно покидає США і 10 грудня 1921 р. виїжджає до Відня²⁵. У такій ситуації Петрушевич 18 грудня 1921 р. передає всі справи Л. Мишугі, уповноваживши його “тимчасово вести справи дипломатичного представництва Галицької Республіки, а також торговельно-фінансового відділу”²⁶.

Після приїзду Л. Цегельського до Відня проти нього було запроваджене дисциплінарне розслідування, яке, як керівник відділу закордонних справ, проводив К. Левицький. Проте серед віденської діаспори поширилися чутки, що К. Левицький хоче знищити Цегельського як свого давнього політичного конкурента, тому для об’єктивного розслідування справи було утворено комісію з трьох осіб: Дольницького, Керановича та Семаки. Ця комісія постановила, що діяльність Л. Цегельського у перший рік перебування в США з 10 квітня 1920 р. до травня 1921 р. була “дуже видатною і корисною, чим причинився Цегельський до значної збірки підмог грошевих для Уряду та для потребуючих в краю і за кордоном українців, але коли з хвилиною як Цегельський почав справу з позичкою для Уряду у різних американських фінансистів, почалися його промахи”²⁷.

“Промахи”, судячи з матеріалів розслідування, були дуже серйозними. Цегельського звинуватили у перевищенні владних повноважень, фінансових махінаціях, підриві престижу уряду через аморальну поведінку та у розтраті державних грошей. Крім цього, він порушив наказ Петрушевича та самовільно покинув місію.

Особливо вражають факти приватного життя Цегельського в Америці. Л. Мишуга писав у приватному листі до Я. Селезінки в грудні 1921 р., що після від’їзду Березовського до Відня “щастя, що в короткім часі має їхати і Цегельський, бо лиш в сей спосіб вирветься він з рук жінок, котрі були причиною його славних контрактів, потрати стільки грошей і усього з тим зв’язаного. Його господиня, з котрою мешкав і в білий день ходив під руки по вулицях Вашінгтону або їздив автом, була занотована як кухарка, а він як жонатий чоловік держався її”²⁸. Мишуга пише, що “життя Цегельського було слідковане детективами” і саме тому англійський посол відмовився надати йому аудієнцію²⁹. Ці ж факти підтверджує й о. Іван Ардан, священник, редактор “Народної Волі” та радник місії УНР і ЗУНР у США, який у своєму листі від 16 грудня 1921 р. до Петрушевича зазначає, що за приватним життям Цегельського слідкувала поліція і що “дівчина, з котрою зв’язався Цегельський є ключем зрозуміння його діяльності, бо лиш задля неї старався в розпучливий спосіб добути гроші, як тільки міг”³⁰.

Якщо зв’язок з “кухаркою” можна віднести до прояву чоловічої слабкості, то наступні дії Цегельського були чисто кримінальні і не піддаються поясненню. У п. II висновку дисциплінарного комісара судді Яворського у справі Цегельського вказано, що він “знасилював якусь італійку і мусів заплатити їй 7500 доларів, а

детективам за полагодження справи 1500 доларів”); в липні 1921 р., вже як дипломатичний представник ЗУНР, намагався перевезти з Канади до США 10 пляшок горілки, при чому був затриманий поліцією; попри застереження зв’язався 1921 р. в позичковій акції з людьми “непевними і скомпромітованими”³¹.

Можливо, дещо некоректно оприлюднювати подібні факти про приватне життя відомого політика, тим більше, що сам він їх повністю заперечував (дивно було б очікувати зізнання), проте саме вони проливають світло на одну з причин невдачі місії. Окрім низки різних несприятливих чинників, перерахованих вище, знаючи американське суспільство з його строгими моральними засадами, важко було очікувати від нього серйозного сприйняття Л. Цегельського як політика та якихось кроків на зустріч місії, що мала такого представника.

Окрім аморальної поведінки, Цегельський “прославився” численними фінансовими аферами, насамперед, угодою з Боером (про започаткування в Канаді “Державної позички”, яка передбачала розпродаж облігацій уряду ЗУНР на суму 1 млн дол. і 9 млн дол. під заставу державного майна (землі, лісів, копалень тощо) майбутньої незалежної Західноукраїнської Республіки)³², угодою з Українською мореплавною спілкою (про позику на 1 млн дол.)³³ та ін. Фінансова сторона діяльності місії повинна стати об’єктом окремого дослідження.

¹ Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії. – Київ, 1985; Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Львів, 1995.

² Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблеми польсько-українських стосунків. – Львів, 2000; Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – Київ, 2004; Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки 20 століття): Монографія. – Київ, 2006.

³ Павлюк О. Дипломатія ЗУНР (ЗОУНР) // Нариси з історії дипломатії України. – Київ, 2001. – С. 358–377. Його ж. Зовнішня політика ЗУНР // Київська старовина. – 1997. – № 3/4. – С. 114–138; Його ж. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). – Київ, 1996.

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 4460. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 2.

⁵ Там само. – Арк. 3.

⁶ Там само. – Арк. 5.

⁷ Там само. – Арк. 4–5.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само. – Арк. 5.

¹² ЦДАВО України. – Ф. 2192. – Оп. 2. – Спр. 14. – Арк. 17.

¹³ Там само.

¹⁴ Павлюк О. Боротьба України за незалежність ... – С. 107.

¹⁵ ЦДАВО України. – Ф. 4460. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 12.

¹⁶ Павлюк О. Боротьба України за незалежність ... – С. 110.

¹⁷ ЦДАВО України. – Ф. 4460. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 12.

¹⁸ Там само. – Арк. 13.

¹⁹ Там само.

²⁰ Павлюк О. Боротьба України за незалежність ... – С. 111.

²¹ Там само.

²² Там само. – С. 112.

²³ ЦДАВО України. – Ф. 4460. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 18.

²⁴ Там само. – Арк. 19.

²⁵ Там само.

²⁶ *Павлюк О.* Боротьба України за незалежність ... – С. 117.

²⁷ ЦДАВО України. – Ф. 4460. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 19.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само.

³¹ Там само. – Арк. 20.

³² *Павлюк О.* Боротьба України за незалежність ... – С. 108.

³³ ЦДАВО України. – Ф. 4460. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1.